

Körmendi Tamás

## A magyarság ábrázolása a nyugat-európai elbeszélő forrásokban a 13. század végéig

Jelen tanulmány elsősorban azon folyamat vázlatos áttekintésére tesz kísérletet, amelynek során a latin rítusú kereszténységhez tartozó területek történetírásában a magyarság – a hunok és az avarok példáján kiépült sablonok mentén ábrázolt – pogány népből a kereszténység családjának egyik tagjává vált; másodszorban pedig azon jellegzetességeket kívánja feltárni – ha ugyan beszélhetünk ilyenekről –, amelyek megkülönböztették a magyarokat a többi keresztény néptől a 9–13. század nyugati történeti irodalmában. Nyugat-Európa fogalmán ebben az esetben azon területeket értjük, amelyeknek népessége a tárgyalt időszakban a latin rítusú kereszténységhez tartozott. Témánk jellegéből adódóan nem vizsgálunk olyan kútfőket, amelyek magyar területen keletkeztek.<sup>1</sup> Elbeszélő forrásnak a továbbiakban – a szó klasszikus definíciójának megfelelően – olyan történetírói alkotásokat nevezünk, amelyek eleve a múlt rögzítésének szándékával készültek; ritkán előfordul majd azonban, hogy mondanivalónk jobb szemléltetése érdekében nem kizárólag effajta kútfőkre, hanem levelekre is hivatkozunk.

Mivel a középkor európai világszemlélete alapvetően különbséget tett keresztény és pogány népek között,<sup>2</sup> a magyarok ábrázolása a nyugati kútfőkben döntően megváltozott a latin rítusú térítés sikere után. Írásunkat ennek megfelelően két részre bontjuk: az elsőben a 9–10. századi pogány magyar nép, a másodikban pedig a 11–13. századi keresztény magyarság ábrázolásmódjának néhány jellegzetességét igyekszünk feltárni. A két korszaknak természetesen merőben mások a forrásadottságai: a keresztény magyarság történetéről sokkal több kútfővel rendelkezünk. Ennek megfelelően munkamódszerünk is eltérő volt a két részegység készítése során: a kalandozások korának forrásanyagát a teljesség igényével néztük át, míg a magyar államalapítás utáni időkre vonatkozó emlékek minden részletre kiterjedő elemzésére terjedelmi okoknál fogva nem vállalkozhattunk, s itt csupán a főbb tendenciákat kívánjuk majd az alábbiakban felvázolni.

<sup>1</sup> Az Árpád-kori magyarság önmeghatározására lásd Kristó 1990, 1997.

<sup>2</sup> Hóman 2003 [1923]: 241.

## A POGÁNY MAGYARSÁG ÁBRÁZOLÁSA

Először azt igyekszünk megvizsgálni, hogy a nyugati történetírásban milyen képzetársítások kötődtek a magyar néphez annak keresztény hitre térése előtt, vagyis hogyan láttatják, és mely jelzőkkel írják le a magyarokat az első ezredforduló előtt a latin kereszténység területén keletkezett kútfők.<sup>3</sup> Ezt követően konkrét példákkal és párhuzamokkal próbálunk érvelni amellett, hogy a forrásainkból kibontakozó kép legtöbb eleme a középkori nyugat-európai historiográfiában évszázadokon keresztül kimutatható, a legtöbb nomád népre automatikusan alkalmazott – és ennél fogva meglehetősen semmitmondó – közhely.

A magyarság megnevezésére a vizsgálat alá vont nyugati források rendszerint a *Hungarus/Ungarus* szót (illetve ennek valamilyen továbbképzett vagy torzult formáját) alkalmazzák; ritkábban az avarokkal azonosítják őket, egy szerzőnk pedig a *Turcus* (turk) népnévvel utal rájuk.<sup>4</sup> A „magyaroknak nevezett avarok” kifejezést – vagy ezzel egyenértékű fordulatot – a 9. századi *Fuldai Évkönyv*ben, illetve a 10. századi szász történetírónál, Widukindnál találunk.<sup>5</sup> A két nép azonosságának tételét részben lovas-nomád életmódjuk hasonlósága sugallhatta, részben pedig az a tény, hogy a magyarok Kárpát-medencei szállásterülete nagyjából egybeesett azzal a territóriummal, amelyet korábban az avarok tartottak megszállva.<sup>6</sup> Párhuzamként kínálkozik, hogy a 7–8. században a nyugati kútfők az avarokat pedig éppenséggel a hunokkal vélték azonosnak<sup>7</sup> – valószínűleg hasonló megfontolásból. Az ugyancsak a 9–10. század fordulóján alkotó Regino prümi apát viszont egyértelműen megkülönbözteti egymástól az avar és a magyar népet, amennyiben arról ír, hogy a magyarok Szkítiából előjövet először „a pannonok és az avarok pusztáin kóboroltak”.<sup>8</sup> Ami a magyarság „turk” elnevezését illeti, ez a nyugati forrásanyagban ismereteink szerint kizárólag a 10. századi itáliai történetírónál, Liudprandnál

<sup>3</sup> Forrásbázisunk eseménytörténeti szempontú elemzésére lásd Kristó 1980: 229–308; Göckenjan 1996; Makk 1996: 7–42; Szovák 1996; Veszprémy 1996, 2005.

<sup>4</sup> A magyarság megnevezéséről a korszak nyugati forrásanyagában részletesebben lásd Hóman 2003 [1917]; Róna-Tas 1996: 217–221; Makk 1998.

<sup>5</sup> *Annales Fuldenses*: MGH Script. rer. Germ. VII. 125–126, 129, 134; Cat. font. I. 316. sz.; HKÍF 190, 192 (Géczi Lajos ford.). *Widukindi monachi Corbeiensis Res gestae Saxonicae*: MGH Script. rer. Germ. LX. 28, 56; Cat. font. III. 5169. sz.; HKÍF 220, 221 (Almásy Tibor ford.). Itt és a továbbiakban az idézett források szövegeinek csupán egyetlen, lehetőleg kritikai kiadására, továbbá a Gombos-féle (Cat. font.) szöveggyűjteménybeli közlésére, valamint az általam ismert legjobb magyar fordításra hivatkozom.

<sup>6</sup> Kulcsár 1987–1988: 527, 533–534.

<sup>7</sup> A legkorábbi ilyen adatot a 636-ban elhunyt Sevillai Izidor *Etymologiae* című munkájában találhatjuk, a legkésőbbi pedig az *Annales regni Francorum* 805-i bejegyzésében szerepel; de hunoknak nevezi az avarokat például Gregorius Turonensis (Tours-i Gergely) és Paulus Diaconus is (Szádeczky-Kardoss 1998: 19, 25, 31–34, 110–111, 145, 148–149, 307). Widukind pedig éppen a magyarok és az avarok azonosítása kapcsán írja, hogy „az avarok pedig – néhányan úgy vélik – a hunok maradékai” (MGH Script. rer. Germ. LX. 28).

<sup>8</sup> *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon*: MGH Script. rer. Germ. L. 131–132; Cat. font. III. 4372. sz.; HKÍF 195, 198 (Kordé Zoltán ford.).

bukkan fel;<sup>9</sup> mégpedig vélhetően görög hatásra. A bizánci szerzők a 10. század elejétől ugyanolyan következetesen alkalmazták a magyarokra a *turkoi* népvét, mint a nyugat-európaiak a *Hungari/Ungari* megnevezést;<sup>10</sup> Liudprand pedig, aki 949-ben II. Berengár itáliai király követeként maga is megfordult a konstantinápolyi udvarban, bizonyára ott találkozott a magyarok ezen nevével.

A pogány magyarságot az általunk vizsgált források vagy háborúik kapcsán említik, vagy keresztény hitre térítésük folyamatát mutatják be. A kettő között – köztörténeti okoknál fogva – éles időbeli határvonal is húzható: a nyugati irányban vezetett kalandozó hadjáratok ugyanis a 955-i augsburgi vereséggel véget értek, míg a magyarok térítésére vonatkozatható első adatunk, Zacheus téri-tőpüspök 963-ra keltezhető<sup>11</sup> felszentelésének említése máris nyolc esztendővel későbbi eseményt dokumentál.

Kútfőink mintegy negyven olyan hadjáratot tartanak számon, amelyet a magyarság a nyugati kultúrkörhöz tartozó területek ellen indított. Ezek közül a legkorábbiról az észak-franciaországi Saint-Omer melletti Szent Bertinus-monostor évkönyve tájékoztat, amikor a keleti frank államot 862-ben ért dán támadás előzményeként megemlíti, hogy ugyanennek a királyságnak a területére korábban a magyarok is betörték.<sup>12</sup> A kalandozó hadjáratokról ránk maradt feljegyzések javarészt monostori évkönyvekbe rótt, szűkszavú tömondatok, amelyekből csupán annyi derül ki, hogy pogány őseink mikor és merre pusztították a keresztényeket és javaikat. Arról, hogy pontosan mivel is járt mindez, némiképp részletesebb (és a szerző elfogultsága, illetve a szent-életrajz műfajának kötelező túlzásai ellenére is alighanem valós) képet nyerhetünk Szent Wiborada vértanú, Hartmann sankt-galleni szerzetes tollából kelt, 10. század közepi legendájából. Ebben a déli német területeket ért 926-i kalandozás kapcsán a következőket olvashatjuk:

„a fenyegető kard fejünk fölött lebegett, s a dühöngő pusztulás, vagyis a [magyarok] barbár népe ezt a tartományt is [...] körülkerítette, többeket – sőt megszámlálhatatlanul sokakat – levágott, a falvak valamennyi épületét körös-körül tűzvészszel pusztította el.”<sup>13</sup>

A kalandozó hadjáratokról szóló kútfőkben rendre előkerülő, megegyező motívumok, hogy a magyarok lemészárolták (esetleg részben rabszíjra fűzték)

<sup>9</sup> *Liudprandi episcopi Cremonensis Antapodosis*: MGH Script. rer. Germ. XLI. 38; Cat. font. II. 3527. sz.; HKÍF 215 (Sebők Ferenc ford.).

<sup>10</sup> Róna-Tas 1996: 212–217.

<sup>11</sup> Püspöki Nagy 1988: 68; Makk 1996: 21.

<sup>12</sup> *Annales Bertiniani*: MGH Script. rer. Germ. V. 60; Cat. font. I. 227. sz.; HKÍF 184 (Tóth Sándor László ford.).

<sup>13</sup> *Vita S. Wiboradae*: MGH SS IV. 452; Cat. font. III. 5109. sz.; HKÍF 204 (Blazovich László ford.).

a helyi lakosságot, felgyújtották és kifosztották az épületeket.<sup>14</sup> Ritkább eset, hogy forrásaink egy-egy hadjárat háttérében konkrét politikai okot láttatnak, s arról számolnak be, hogy a magyar támadás valamely keresztény hatalommal szövetségben, zsold fejében ért egyes területeket: erre a legkorábbi példát a már említett *Fuldai Évkönyv* szolgáltatja. Eszerint 892-ben a magyarok Arnulf keleti frank király szövetségeseiként támadták meg a morvákat.<sup>15</sup> Mivel a 10. század közepéig őseink kizárólag a kalandozások okán szerepelnek a nyugati forrásokban, a róluk kialakított kép is meglehetősen egysíkú, és egyértelműen negatív: rabló és gyilkos népségnek mutatják be őket, akiket kizárólag a pusztítás és a zsákmány érdekel.

A rájuk alkalmazott jelzők ennek megfelelően elmarasztalók: a nyugati források elsősorban „kegyetlen” (*crudelis*), „vad” (*saeva, ferox*), „átkozni való” (*detestanda*) és „igen harcias” (*belli asperrima*) pogány népként beszélnek a magyarságról,<sup>16</sup> amelynek fő tulajdonságai az erőszakosság (*violentia*) és az állati düh (*beluinus furor*).<sup>17</sup> Liudprand megvetőleg említi

„a magyarok kapzsi és vakmerő népét, amely nem ismeri a mindenható Istent, de nagyon is jártas mindenféle bűnben, egyedül gyilkolásra és rablásra vágyik. [...] Nem láthatsz olyan szomjúhozó lelket, aki hevesebben vágyna egy korty hús italra, mint amennyire ez a kegyetlen nép áhítja a csata napját, ugyanis a harcon kívül semmi másban nem leli kedvét.”<sup>18</sup>

Folcuin, a flandriai lobbis-i monostor apátja, aki a 10. század második felében írta meg az általa vezetett szerzetesközösség történetét, művében szól a magyarok „velük született és természettől való vadságáról” és „telhetetlen kegyetlenségéről”,<sup>19</sup> az első ezredfordulón alkotó historikus, János velencei pap pedig „gyűjtogatásaival és rablásaival mindent feldúló, az emberek óriási

<sup>14</sup> Például: *Annales Fuldenses*: MGH Script. rer. Germ. VII. 125–126, 134–135; HKÍF 190, 192–193 (Géczi Lajos ford.). *Flodoardi Historiae ecclesiae Remensis*: MGH SS XIII. 451; Cat. font. II. 2249. sz.; HKÍF 207–208 (Almási Tibor ford.). *Liudprandi episcopi Cremonensis Antapodosis*: MGH Script. rer. Germ. XLI. 6–7, 15–16, 27, 36–39; HKÍF 212–216 (Sebők Ferenc ford.). *Widukindi monachi Corbeiensis Res gestae Saxonicae*: MGH Script. rer. Germ. LX. 29–30, 45, 55, 78–79; HKÍF 220–221, 223 (Almási Tibor ford.). *Vita S. Idae*: MGH SS II. 573; Cat. font. III. 5010. sz.; HKÍF 232–233 (Blazovich László ford.).

<sup>15</sup> MGH Script. rer. Germ. VII. 122; HKÍF 189 (Géczi Lajos ford.).

<sup>16</sup> Például: *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon*: MGH Script. rer. Germ. L. 131; HKÍF 195 (Kordé Zoltán ford.). *Liudprandi episcopi Cremonensis Antapodosis*: MGH Script. rer. Germ. XLI. 37; HKÍF 214 (Sebők Ferenc ford.). *Widukindi monachi Corbeiensis Res gestae Saxonicae*: MGH Script. rer. Germ. LX. 28; HKÍF 220 (Almási Tibor ford.). *Vita S. Idae*: MGH SS II. 573; HKÍF 232 (Blazovich László ford.).

<sup>17</sup> *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon*: MGH Script. rer. Germ. L. 148; HKÍF 198–199 (Kordé Zoltán ford.).

<sup>18</sup> MGH Script. rer. Germ. XLI. 37; HKÍF 214 (Sebők Ferenc ford.).

<sup>19</sup> *Folcuini abbatis Lobienensis Chronicon*: MGH SS IV. 66; Cat. font. II. 2256. sz.; HKÍF 228 (Kordé Zoltán ford.).

sokaságát lemészároló, pogány és szörnyen kegyetlen” népnek mondja őket.<sup>20</sup> Pogányságukból eredően hitszegők és csalárdok<sup>21</sup> – mert ahogy megint csak Folcuin bölcselkedik: „ugyan mit ér az adott szó hitele (*fides*) a hitetlennek (*infideli*)?”<sup>22</sup> A magyarok a nyugati történetírók szerint természetesen „barbárok” (*barbari*),<sup>23</sup> ám korszakunkban ez elsősorban azt jelenti, hogy holmi érthetetlen, idegen nyelvet beszélnek,<sup>24</sup> vagy ahogy Ekkehard sankt-galleni szerzetes fogalmaz: „módfelett vadul sziszegve és mintegy szörnyű rőfögéssel” fejezik ki magukat.<sup>25</sup> Őseink életmódjáról és harcmodoráról részletesebb tudósítás csupán Regino krónikájában maradt ránk,<sup>26</sup> ennek forrásértékét azonban minimálisra csökkenti a kritikai irodalom azon felismerése, hogy szerzőnk itt tulajdonképpen a 3. századi római történetírónak, Iustinusnak a szkítákkal kapcsolatban megfogalmazott közhelyeit ismétli el.<sup>27</sup>

Nemcsak konkrétan Regino esetében, de általában véve is elmondhatjuk, hogy vizsgált kútfőink szerzői a kalandozó magyarság bemutatása során feltűnően gyakran nyúltak azokhoz az elkoptatott toposzokhoz és állandó jelzőkhöz, amelyeket a nyugat-európai történetírás már a népvándorlások korának 5. századi hajnalától kezdődően – szinte válogatás nélkül – alkalmazott a keresztény kultúrkörön kívülről érkezett, bármiféle ellenség leírására. Aligha véletlen, hogy – mint azt fentebb már láttuk – némelyik forrásunk azonosnak is vélte a magyarokat az avarokkal. Kijelentésünket az alábbiakban két további példa bemutatásával igyekszünk alátámasztani: az egyik a magyarság állítólagos kannibalizmusának két forrásunkban is visszaköszönő tétele, a másik pedig az a történetírói beállítás, amely a kalandozókat a keresztény és a pogány világ összecsapásaiként mutatja be.

Legkorábban éppen Regino említi, hogy a magyarok

„nem emberek, hanem fenevadak módjára élnek. Ugyanis – miként hírlík – nyers hússal táplálkoznak, vért isznak, az elfogott emberek szívét mintegy orvosság gyanánt lenyelik.”<sup>28</sup>

<sup>20</sup> *Iohannis Chronicon Venetum*: MGH SS VII. 22; Cat. font. II. 3162. sz.; HKÍF 239 (Szegefü László ford.).

<sup>21</sup> *Annales Fuldenses*: MGH Script. rer. Germ. VII. 134; HKÍF 192 (Géczi Lajos ford.). *Gesta episcoporum Cameracensium*: MGH SS VII. 428; Cat. font. II. 2490. sz.; HKÍF 243 (Kordé Zoltán ford.).

<sup>22</sup> MGH SS IV. 66.

<sup>23</sup> Például: *Vita S. Wiboradae*: MGH SS IV. 452; HKÍF 204. *Flodoardi Historiae ecclesiae Remensis*: MGH SS XIII. 451; HKÍF 207 (Almási Tibor ford.). *Vita S. Udalrici*: MGH SS IV. 402; Cat. font. III. 5100. sz.; HKÍF 238 (Sebők Ferenc ford.). *Casus S. Galli*: MGH SS II. 105; Cat. font. I. 1032. sz.; HKÍF 247 (Dér Terézia – Sz. Galántai Erzsébet ford.).

<sup>24</sup> Vö. Isidorus Hispalensis: *Etymologiae* I, 32, 1. „Appellatus autem barbarismus a barbaris gentibus, dum Latinae orationis integritatem nescirent”. Kiadva: PL LXXXII. 106.

<sup>25</sup> *Casus S. Galli*: MGH SS II. 106; HKÍF 247 (Dér Terézia – Sz. Galántai Erzsébet ford.).

<sup>26</sup> MGH Script. rer. Germ. L. 131–133; HKÍF 195–199 (Kordé Zoltán ford.).

<sup>27</sup> Lásd Georg Heinrich Pertz szövegkiadásának kritikai jegyzeteit MGH SS I. 599–601.

<sup>28</sup> MGH Script. rer. Germ. L. 133; HKÍF 198 (Kordé Zoltán ford.).

Liudprand pedig a bajor területek ellen 900-ban vezetett kalandozó hadjárat leírásába fűzi bele, hogy a magyarok „ittak a legyilkoltak véréből”.<sup>29</sup> Az összehasonlító filológia eredményeinek köszönhetően ma már többé-kevésbé tisztán látunk azzal kapcsolatban, hogy miképpen vetülhetett őseinkre az emberevés gyanúja. A kérdésről talán azért sem haszontalan röviden szót ejtenünk, mert az ezzel foglalkozó egyetlen tanulmány szerzője, Eckhardt Sándor két helyen sajnálatos módon félreértette forrásainkat.

Először is Eckhardt szintén két kútfőben vélte felfedezni „a magyar kannibalizmus meséjét” – csak hogy nála Regino mellett nem Liudprand műve szerepelt, hanem a magyar Anonymusé.<sup>30</sup> A névtelen jegyzőnél valóban megtaláljuk az Eckhardt által idézett részletet, amely szerint „az említett nép [...] oly kegyetlenné vált, amint erről néhány történetíró szól, hogy hirtelen haragjukban emberhúst ettek és emberek vérért itták”,<sup>31</sup> ám ez a megjegyzés ott nem a magyarokra vonatkozik, hanem a szkítákra.<sup>32</sup> Eckhardt továbbá úgy vélte, hogy a szkíták kannibalizmusának motívuma már a 3. századi római történetírónál, Iustinusnál is felbukkant – sőt, ezzel kapcsolatban a Regino krónikájának első kritikai kiadását gondozó jeles német forráskutató, Georg Heinrich Pertz tekintélyére hivatkozott. Pertz azonban egyetlen szóval sem állította, hogy Regino a magyarok emberevéséről szóló részletet Iustinusnak a szkítákról szóló leírásából vette volna át; sőt, ha figyelmesebben megnézzük az általa szerkesztett kommentárt, abból az derül ki, hogy két terjedelmesebb Iustinus-parafrázis között éppen az a néhány mondat nem vezethető le a római szerző munkájából, amely a minket érdeklő részletet tartalmazza.<sup>33</sup> Mindez azért különösen érdekes, mert e két, viszonylag komoly tévedése ellenére Eckhardt mégis csak maradandó eredményre jutott azzal kapcsolatban, hogy honnan vehette Regino a magyarok vadállati kegyetlenségét jól illusztráló tételét. Eckhardt mutatott rá ugyanis arra, hogy Sevillai Izidornak a 7. század elején keletkezett, *Etymologiae* című munkája szerint a Szkítiát lakó népek közül „némelyek földet művelnek, némelyek – szörnyűségesek és ádázak lévén – emberhússal és emberek vérével élnek.”<sup>34</sup> Az utolsó egyházatyaként tisztelt Izidor e legfontosabb műve aligha lehetett ismeretlen

<sup>29</sup> MGH Script. rer. Germ. XLI. 37; HKÍF 214 (Sebők Ferenc ford.).

<sup>30</sup> Eckhardt 1930: 89–90.

<sup>31</sup> SRH I. 36.

<sup>32</sup> Viszonylag könnyen megfejtendő az is, hogy Anonymus mi alapján jutott ennek az adatnak a birtokába. A *Gesta Ungarorum*ban ugyanis közvetlenül az idézett részlet megelőzően és azt követően is olyan passzusok szerepelnek, amelyek feltűnő (és már a fentebb idézett kritikai kiadás apparátusának készítője, Pais Dezső által is szóvá tett) párhuzamot mutatnak Regino krónikájának fentebb általunk is idézett feljegyzéseivel a magyarok első felbukkanásáról. Alighanem a prümi apát krónikájából való tehát a szkíták emberevő természetének tétele is. A Reginónál a magyarokkal kapcsolatban említett motívumot azonban Anonymus a szkítákra ruházta, s ezzel – tudatosan vagy sem – tulajdonképp visszajutott ahhoz a Sevillai Izidornál (Isidorus Hispalensis: *Etymologiae* XIV, 3, 32; kiadva PL LXXXII. 523) megőrződött, kora középkori felfogáshoz, amely eredetileg is az ókor legendás lovasainak juttatta ezt a kétes dicsőséget.

<sup>33</sup> MGH SS I. 600.

<sup>34</sup> PL LXXXII. 523 (Isidorus Hispalensis: *Etymologiae* XIV, 3, 32); Eckhardt 1930: 90.

Regino előtt: minden alapunk megvan tehát azt feltételezni, hogy esetünkben az eredetileg a szkítákra vonatkoztatott történetírói közhely vetült rá a hasonló, lovas-nomád életmódot folytató, és szintén a kelet-európai sztyeppéről érkező magyarokra.

1. kép

*Az aquileiai Szűz Mária-bazilika altemplomában látható késő nomád – hun, vagy talán magyar –, a nomád népek jellegzetes harcmódorában hátrafelé nyilazó lovas és egy keresztény (nyugati) lovas képe. (Fotó: Szakács Béla Zsolt.)*



Amikor Flodoard a 10. század közepén megírta a reimsi egyház történetét, a 937-i esztendőre úgy utalt vissza, mint azon időre, amikor „hajlékaink bűneink következtében kiszolgáltatottan szenvedtek a magyarok marcangoló kardja alatt”<sup>35</sup> – vagyis szerzőnk a pusztítást isteni büntetésként fogta fel. Kortársai azonban nem mutatkoztak ilyen jámbornak: a magyar kalandozásokat előszeretettel egyszerűsítették le a pogányság és a kereszténység összezapására, ahol a végső diadal éppen az isteni kegyelem gondoskodásából jut a Krisztus-hívőknek. A *Fuldai Évkönyv* szerint 900-ban, amikor Lipót bajor határőrgróf Linz közelében vereséget mért a magyarokra,

<sup>35</sup> MGH SS XIII. 451; HKÍF 207 (Almási Tibor ford.).

„már a csata első összecsapásában Istennek oly nagy kegyében részesültek a keresztények, hogy a legyilkoltak és a Dunába fulladtak között 1200 megölt pogány találtak; a keresztények között alig találtak egyetlen hadi felszerelésben megöltet is.”<sup>36</sup>

A támadókon szükségszerűen beteljesedő isteni bosszút hangsúlyozza 1072–1075/1076 között készített, a hamburgi egyház történetéről szóló munkájában Brémai Ádám is, aki szerint 915-ben

„még a kereszteteket is megcsonkították és gúnyuk tárgyává tették a pogányok. [...] Azonban a haragvó Isten, akinek a kínszenvedését csúfolták meg itt, nem hagyta, hogy a hitetlenek bosszulatlanul távozzanak.”<sup>37</sup>

A pogány támadók és a megtámadott keresztény világ szembeállítását a középkori nyugat-európai történetírás természetesen nem a magyarokról szólva alkalmazta először, és még csak nem is utoljára – sőt ezúttal még csak azt sem mondhatjuk, hogy markánsan a kelet-európai nomádokra alkalmazott toposzról lenne szó. Csak néhány kiragadott példán szemléltetve a jelenséget: Sevil-lai Izidornak a gót, a vandál és a szvév királyok történetét tárgyaló munkájában a kereszténység ellenségeiként mindenekelőtt a gótok szerepelnek,<sup>38</sup> a *Frank Birodalmi Évkönyvben* az avarok,<sup>39</sup> a *Fuldai Évkönyvben* pedig – a magyarokon kívül – a normannok.<sup>40</sup>

A fentiekben arra már láthattunk példát, hogy a kelet-európai sztyeppéről érkező nomádokra hogyan vetülhettek rá adott esetben évszázadokkal korábbi, más népekkel kapcsolatban megfogalmazott közhelyek. Ennek analógiájára talán nem ok nélkül feltételezzük, hogy a kútfőinkben a kereszténység ellenségeiként szereplő pogányok ábrázolásának, és az ellenük vívott küzdelemnek talán szintén lehetnek olyan közhelyszerű motívumai, amelyek több néppel kapcsolatban ismétlődnek. Esetünkben ilyenek lehetnek például forrásszövegeink azon megjegyzései, amelyek szerint a magyarok jelentik a kereszténységet sújtó „ösi veszedelmet”, illetve hogy „sem a nemzet, sem a kort nem kímélik”.<sup>41</sup> A szakirodalom azonban ezek részletesebb feltárásával sajnos még adós.

Az évszázados közhelyek használatát egyfelől legkönnyebben azzal magyarázhatjuk, hogy a támadók és a megtámadottak között érdemi információcsere nem zajlott, s így vizsgált kútfőink szerzői bajosan alkothattak volna egyedi vonásokkal megrajzolt portrét a magyarságról. Másfelől viszont arra vonatkozólag, hogy a nyugati kereszténység területén alkotó szerzők gondolkodásába mennyire

<sup>36</sup> MGH Script. rer. Germ. VII. 134; HKÍF 193 (Géczi Lajos ford.).

<sup>37</sup> *Adami Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae episcopum*: MGH Script. rer. Germ. II. 54; Cat. font. I. 59. sz.; HKÍF 258 (Almásy Tibor ford.).

<sup>38</sup> PL LXXXIII. 24.

<sup>39</sup> Szádeczky-Kardoss 1998: 274.

<sup>40</sup> MGH Script. rer. Germ. VII. 101.

<sup>41</sup> Például: *Folcuini abbatis Lobiensis Chronicon*: MGH SS IV. 66; HKÍF 229 (Kordé Zoltán ford.). *Casus S. Galli*: MGH SS II. 106; HKÍF 248 (Dér Terézia – Sz. Galántai Erzsébet ford.).



mélyen beépültek a fentebb a kalandozó magyarok állandó jelzőiként adatolt kifejezések és motívumok, a későbbi évszázadokból hazai példákat is bőven lehet sorolni. A 14. századi magyar gesta-szerkesztmény szerint az országot 1068-ban megtámadó – kútfőnk szerint „kun”, valójában inkább besenyő vagy úz – nép „kegyetlenül” (*crudeliter*) fosztogatott; ugyanez a forrásunk kevésbé később a nomád besenyőket gonosztevőknek (*latrunculos*) nevezi.<sup>42</sup> Az 1241–1242-i tatárjárás után keletkezett okleveleinkben pedig a mongolok állandó jelzői tételesen ugyanazok, mint amelyeket korábban a nyugat-európai szerzők a kalandozó magyarságra alkalmaztak: „vad” (*saevus*), „kegyetlen” (*impius, crudelis*) és „hit-szegő” (*perfidus*).<sup>43</sup>

A nyugati irányba vezetett kalandozások lezárultával a magyar nép új összefüggésben jelenik meg vizsgált forrásainkban: a keresztény térítés egyik célpontjaként. Megítélése persze nem változott meg egyik pillanatról a másikra – legalábbis erről tanúskodik Liudprand meglehetősen cinikus, ám valószínűleg helytálló megjegyzése a 963-i eseményekkel kapcsolatban:

„Zacheust [...] a pápa úr [XII. János – K. T.] [...] elküldte a magyarokhoz, hogy hirdesse az ígét nekik, és hogy azok lerohanjak bennünket [I. Ottó császárt és híveit – K. T.]”<sup>44</sup>

Nem sokkal később, 973-ban a nyugati krónikások és évkönyvírók feljegyezhetették az első olyan alkalmat, amikor a magyarság nem háborús céllal, hanem békés követjárás révén jelent meg az európai politikai színtéren: Géza nagyfejedelem ugyanis küldötteket menesztett a hűsvétot Quedlinburgban ünneplő I. Ottó német-római császárhoz.<sup>45</sup> Azzal pedig, hogy megkezdődött a magyar nép nyugati típusú krisztianizációja, a kalandozókra alkalmazott történetírói közhelyek lassanként idejémtúlttá váltak. Ennek az egyik oka természetesen az volt, hogy évtizedekkel a pusztító rablóhadjáratok után már nem volt aktuális a magyarságról mint ősellenségről beszélni; a másik oka azonban a középkor történetírásának azon meghatározó szemléletmódjában gyökerezik, amely a népeket alapvetően két táborra osztotta: keresztényekre és pogányokra. Őseink belépni készültek a Krisztus-hívők nagy családjába, s ez döntően módosította a velük kapcsolatban használt fogalomkészletet. Kútfőinkből a 10. század második felében fokozatosan eltűnik a magyarság korábban megszokott valamennyi jelzője. Ha néha találkozunk is olyan motívumokkal, amelyek a vad és könyörtelen kalandozók

<sup>42</sup> SRH I. 366, 370.

<sup>43</sup> Csukovits 2009: 197–198.

<sup>44</sup> *Historia Ottonis*: MGH Script. rer. Germ. XLI. 163; Cat. font. II. 3528. sz.; ÁKÍF 15–16 (Almási Tibor ford.).

<sup>45</sup> *Thietmari episcopi Merseburgensis Chronicon*: MGH Script. rer. Germ. NS IX. 76; Cat. font. III. 4769. sz.; ÁKÍF 109 (Thoroczkay Gábor ford.). *Annales Hildesheimenses*: MGH Script. rer. Germ. VIII. 23; Cat. font. I. 331. sz.; ÁKÍF 214 (Thoroczkay Gábor ford.). *Annales Altabenses maiores*: MGH Script. rer. Germ. IV. 11; Cat. font. I. 205. sz.; ÁKÍF 237–238 (Makk Ferenc ford.). Lásd még Makk 1996: 37.

képét idézik fel, azokat szerzőink legtöbbször a retorikai ellenpontozás kedvéért alkalmazzák, kidomborítandó a magyarság pogány múltja és keresztény jövője közötti ellentétet. Amint azt Pilgrim passauai püspök VI. Benedek pápához intézett, 973–974 körül kelt levelében olvassuk:

„A mindenható Isten [...] méltóztatott kitárni előttük [ti. a magyarok előtt] szívének oly sokáig bezárt kapuját, hogy széttépvén durvaságuk leplét, s felhagyván vad kegyetlenségükkel Isten szelíd igájába hajtsák nyakukat.”<sup>46</sup>

A keresztény magyarsággal kapcsolatban kútfőink jóval ritkábban fognak hasonlóan kemény hangot megütni. Maguk a közhelyek azonban, amelyeket a 9–10. század nyugati történetírása oly nagy előszeretettel használt a pogány magyarok pusztító és vad természetének bemutatására, tovább éltek, s még évszázadokon keresztül használatban maradtak, újabb pogány népek – a besenyők, a kunok, majd a mongolok – hasonlóan típusos leírására.

## A KERESZTÉNY MAGYARSÁG ÁBRÁZOLÁSA

„Maga a magyarok népe – annyi gyalázat elkövetése, a népeinkre mért annyi csapás után – királyával az egyetemes hitre tért: akik korábban kegyetlenül el szokták ragadni a mások javait, most jó szívvel juttatják Krisztusnak a magukéit. Akik régtől fogva kifosztották és foglyul ejtették azokat, akik keresztényként találtak – hogy mindenfelől a legnyomorúságosabb szolgaságba hajtsák őket –, most ugyanezeket testvéreikként és gyermekeikként melengetik keblükön.”<sup>47</sup>

A 11. század első felében alkotó clunyi bencés szerzetes, Rodulf Glaber szavai akár programbeszédül is szolgálhattak volna ahhoz a szemléletváltáshoz, amellyel a nyugat-európai történetírás a magyarok latin rítusú kereszténységre térésére reagált. A magyarság a továbbiakban immár a keresztény népek családjának tagjaként szerepel kútfőinkben, megítélése és ábrázolása ennek megfelelően más – és kevésbé egyértelmű – sablonokhoz alkalmazkodik.

Ebből következően írásunk második részének kérdésfelvetései részben különböznek a pogány magyarság ábrázolásáról szóló elsőtől. Először is röviden összefoglaljuk, hogy milyen eseménytípusok kapcsán említik kútfőink az Árpádok országának immár keresztény népét, majd megpróbálunk lehetséges magyarázatot adni arra, hogy a keresztény magyarsággal kapcsolatban miért nem alakultak ki olyan közhelyek a középkori nyugati történetírásban, mint amilyeneket a kalandozókkal kapcsolatban viszonylag rendszeresen találhattunk.

<sup>46</sup> CDES I. 41; ÁKÍF 24 (Dér Terézia – Sz. Galántai Erzsébet ford.).

<sup>47</sup> *Rodulfi Glabri Historiae*: OMT XXIV. 36; Cat. font. III. 4466. sz.; ÁKÍF 185 (Thoroczkay Gábor ford.).

Ha végigtekintünk azon események során, amelyek emléke őseink 11–13. századi történetével kapcsolatban a nyugati kútfőkben megőrződött, elsősorban a külpolitika, az egyházi viszonyok és az uralkodók dinasztikus kapcsolatainak alakulásáról találunk adatokat. Ezenfelül legfeljebb néhány csodás vagy csodásnak vélt tünemény, illetve természeti csapás említése sorakozik a lajstromban – tökéletes tükörképét nyújtva mindannak, amit a korabeli történetírás preferenciáiról a szakirodalom szerint tudni lehet.<sup>48</sup> Korszakunk legsűrűbben emlegetett, legtöbb nyugati forrásban visszaköszönő magyar vonatkozású eseményei a magyarság keresztény hitre térése és az államalapítás, majd a Gertrúd királyné elleni 1213-i merénylet, II. András 1217–1218-i részvétele a szentföldi kereszties hadjáratban, végül pedig az 1241–1242-i tatárjárás.

Az Árpád-kori Magyarország határai között zajló események szinte kizárólag akkor jelennek meg a külhoni kútfőkben, ha valamilyen külpolitikai következményük is volt. Annak a ténynek például, hogy Aba Sámuel 1041-ben elűzte a trónról Orseolo Pétert, a korszak német évkönyvei és krónikái egyértelműen azért szentelnek nagyobb teret, mert a konfliktusba Péter oldalán III. Henrik német király is beavatkozott, és 1042–1044 között három hadjáratot is vezetett Aba Sámuel ellen.<sup>49</sup> Bő másfél évszázaddal később, III. Béla fiainak 1197-től 1203-ig tartó trónharcaiból pedig az a részlet váltotta ki a legnagyobb visszhangot a nyugati történetírásból, hogy 1199-ben a rádi csatában győztes Imre király az ország határain túl üldözte öccsét, Andrást, aki VI. Lipót osztrák és stájer hercegnél keresett menedéket, s hogy végül Konrád mainzi érseknek kellett közvetítenie a felek között – cseppet sem meglepő módon ennek elsősorban az ausztriai forrásokban maradt nyoma.<sup>50</sup> Ellenpróbaként említhető, hogy a kései Árpád-kor legjelentősebb belviszályáról, az idősebb IV. Béla és fia, István ifjabb király 1262 és 1267 közötti összecsapásairól<sup>51</sup> – amelyeknek azonban különösebb külpolitikai vonatkozása nem volt – egy kivétellel<sup>52</sup> kizárólag az alsó-ausztriai évkönyvek népes családjának egymással szoros és bonyolult sztemmatikai kapcsolatban lévő tagjai szólnak, s ezek is minduntalan szó szerint ugyanazt a két részletet idézik

<sup>48</sup> Grundmann 1987: 38–48, 64–71; Kersken 1995: 1–12.

<sup>49</sup> *Annales Hildesheimenses*: MGH Script. rer. Germ. VIII. 45–46; ÁKÍF 216–218. *Hermannii Augiensis Chronicon*: MGH SS V. 123–125; Cat. font. II. 2769. sz.; ÁKÍF 222–224 (Kristó Gyula ford.). *Annales Altahenses maiores*: MGH Script. rer. Germ. IV. 11; ÁKÍF 240–255. *Bonizonis Liber ad amicum*: MGH Ldl I. 583–584; Cat. font. I. 909. sz.; ÁKÍF 264–267 (Thorockay Gábor ford.). Lásd még Makk 1996: 72–78.

<sup>50</sup> *Continuationes Claustro-neoburgenses* II, III: MGH SS IX. 617, 634; Cat. font. I. 1753–1754. sz. *Chronicon Austricum*: SRA II. 229; Cat. font. I. 1215. sz. *Chronica regia Coloniensis*: MGH Script. rer. Germ. XVIII. 169; Cat. font. I. 1156. sz.; Szabados 1999: 107. *Chronicon rhythmicum Austriacum*: MGH SS XXV. 355; Cat. font. I. 1483. sz. *Annales Lambacenses*: MGH SS IX. 556; Cat. font. I. 1770. sz. *Anonymi Leobensis Chronicon*: SRA I. 800; Cat. font. I. 592. sz. *Annales Zwetlenses*: SRA I. 976; Cat. font. I. 565. sz.

<sup>51</sup> Zsoldos 2007: 11–111.

<sup>52</sup> *Paltrami Viennensis Chronicon*: SRA I. 716–717; Cat. font. III. 4164. sz.

egymástól.<sup>53</sup> Ugyanakkor viszont tucatnyi forrásunk emlékezik meg – Szászországától osztrák, bajor és cseh területeken át egészen Kurlandig – az 1260-as évek belviszályával egyidőben zajló magyar vonatkozású események közül az ifjabb Béla herceg és Kunigunda brandenburgi hercegnő 1264-i esküvőjéről.<sup>54</sup> Sőt olyan kútfőnk is akad, amelynek szerzője azt is érdemesnek tartotta feljegyezni, hogy ugyanebben az esztendőben üstököst láttak Magyarország felett, s az égi tűnemény végül rossz előjelnek bizonyult, mert felbukkanását követően sokan meghaltak<sup>55</sup> – csak éppen a beháborúkról nem szól egy árva szót sem, pedig művét a salzburgi székesfőkáptalanban alkotta, s az érseki város középkori történetírása általában igen tájékozottnak mutatkozik a magyar ügyekben.

A keresztény magyarságra a nyugati kútfők jóval ritkábban alkalmaznak típusos szófordulatokat, mint tették azt a pogány kalandozókról szólva. Ilyen kivétel például Reichenauai Hermann 11. századi krónikája: ez Magyarországot „hitzegő országnak” (*periurum regnum*) nevezi, amelynek lakói „rabló zsványok módjára” (*latrocinantium more*) menekülnek az 1051-ben rájuk támadó német seregek elől.<sup>56</sup> Frutolf michelsbergi perjel ugyancsak 11. század végi műve szerint a magyaroké „a többinél keményebb nép” (*gens illa durior ceteris*), amely „csalárdul cselekszik” (*dolose agens*), sőt „félbarbár” (*semibarbaros*).<sup>57</sup> A *Kölni Királykrónika* 13. századi folytatása a magyarokat „irigy” (*invidentes*) és „hitvány” (*viliores*) népként említi, akik hadi dicsőség dolgában is elmaradnak a németek mögött.<sup>58</sup> Ottó freisingi püspök, aki a Szentföldre tartó III. Konrád német király kíséretében, 1147-ben járt Magyarországon, többek közt a következőképp írt az itt élőkéről:

„A magyarok rút külsejűek, mélyen ülő szemeik vannak, termetük alacsony, erkölcsaikben és nyelvükben annyira barbárok és vadak, hogy joggal lehet kárhozatni a szerencse szeszélyét, vagy inkább csodálni az isteni türelmet, amiért ezeknek az emberszerű szörnyetegeknek – akiket embernek sem neveznék – dobta oda ezt az oly szépséges földet [...] Jóformán mindannyian rútak, rút fegyverzetben járnak – kivéve azokat, akiket a vendégek (ezeket most zsoldosoknak nevezünk) megneveltek, vagy éppenséggel tőlük származnak –, csekélyke vitézségük nem velük született, hanem úgy erőltetik magukra, mint valami külsejükre aggatott holmit; és a főemberek is csak a mi vendégeinket másolják a hadakozás tudományban és a fegyverzet pompájában.”<sup>59</sup>

<sup>53</sup> *Continuatio Sancrucensis* II: MGH SS IX. 645; Cat. font. I. 1782. sz. *Continuatio Claustroneoburgensis* VI: MGH SS IX. 742; Cat. font. I. 1756. sz. *Chronicon Austriacum*: SRA II. 252, 255. *Anonymi Leobensis Chronicon*: SRA I. 828, 831. *Continuatio Vindobonensis*: MGH SS IX. 698; Cat. font. I. 1792. sz. Lásd még Lhotsky 1963: 182–183, 189, 202, 292.

<sup>54</sup> Cat. font. I. 239., 404., 426., 486., 592., 1094., 1215., 1490., 1770., 1782. sz.; Cat. font. II. 2221., 2415., 2772., 2804. sz.; Cat. font. III. 4298. sz.

<sup>55</sup> *Annales S. Rutberti Salisburgensis*: MGH SS IX. 797; Cat. font. I. 1490. sz.

<sup>56</sup> *Hermannii Augiensis Chronicon*: MGH SS V. 130; ÍF (1050–1116) 12 (Makk Ferenc ford.).

<sup>57</sup> *Frutolfi Michelsbergensis Chronicon*: Frutolf – Ekkehard 109; Cat. font. II. 2050. sz.; ÍF (1050–1116) 269, 273 (Thoroczkay Gábor ford.).

<sup>58</sup> *Chronica regia Coloniensis*: MGH Script. rer. Germ. XVIII. 186; Cat. font. I. 1741. sz.

<sup>59</sup> *Gesta Friderici imperatoris ab auctore Ottone episcopo Frisingensi*: MGH SS XX. 369; Cat. font. III. 4121. sz.; Szöveggyűjt. 167 (Szilágyi Loránd ford.).

A freisingi főpap rosszindulata azért is meglepő, mert az 1147-i kereszties hadjárat főerőinek mindkét hadoszlopa – III. Konrád német, illetve VII. Lajos francia király vezetésével – konfliktusmentesen haladt át Magyarországon. Az első ezredforduló utáni magyarságnak azonban nincsenek típusosan ismétlődő, állandó jelzői korszakunk nyugati történetírásában: a pogány kalandozókra előszeretettel alkalmazott, régi toposzokat a magyarság keresztény hitre térése után nem váltották fel újabbak, s ennek alapvetően három okát látjuk.

1. Az egyik ok a korabeli világszemléletben gyökerezik: a középkori nyugati történetírásban a latin rítusú kereszténység népeit alapvetően egyazon közösség tagjainak tekintették, amelyeknek meghatározó tulajdonsága éppen ez az együvé tartozás. Ahogy forrásaink szerzői korábban a szkítáktól az avarokig valamenynyire keletről érkezett nomád nép örökségét rávetítették a pogány magyarokra, úgy a keresztényekkel kapcsolatban többnyire elegendőnek tartották azt a tényt, hogy velük azonos hitvallás szerint élnek – további állandó jelzőket pedig egyáltalán nem alkalmaztak rájuk.

2. A másik ok az előzőnél gyakorlatiasabb: a korábban kizárólag háborúkból ismert magyarság a kereszténység felvétele után mind szerтеаgazóbb külkapcsolatokat épített ki a nyugat-európai területekkel, s ez – valamint a Szentföldre vezető zarándokút magyarországi szakaszának megnyitása 1018-ban – viszonylag bővebb információáramlást eredményezett, ami döntően hozzájárult ahhoz, hogy a nyugati történetírók a 11. századtól kezdődően részletesebben megismerhették, és ezáltal pontosabban mutathatták be a magyarok históriáját. Az eseménytörténeti rekonstrukció szempontjából ez hallatlanul nagy előrelépés, de a magyarság korabeli megítélésének vizsgálatát éppenséggel legalább ugyanennyire megnehezíti: a szenttelen tudósításokból ugyanis csak elvéve nyerhetünk olyan adatokat, amelyek segítségével vizsgált témánkról pontosabb ismereteket szerezhünk.

3. Végül a harmadik ok, amely miatt a keresztény magyarsággal kapcsolatban már nem alakulhatott ki olyan állandó motívumrendszer, mint amilyen a pogányoknál még kimutatható volt – retorikai természetű. A keresztény (és főleg a latin rítusú) népek egymás közötti konfliktusait a középkori történetírás előszeretettel sarkította olyképpen, hogy a küzdelemben részt vevők egyikének céljait az egyetemes igazság ügyeként tüntette fel, míg az ellenfélről azt állította, hogy éppen ezen egyetemes értékek megrontására törekszik. Az ilyesfajta sablonos ellentétpárok kialakítása során az általunk vizsgált kútfők rendszerint negatív szerepet osztottak a magyarságra – ám ez leginkább annak volt köszönhető, hogy a külhoni források jelentős része gyakran olyan konfliktusok kapcsán írt őseinkről, amelyekben a Magyar Királysággal éppen az az állam állott szemben, ahol az adott feljegyzés keletkezett. Az ilyen kútfők motívumrendszerét pedig elsősorban nem a korszak magyarságképe befolyásolta, hanem az a konkrét politikai cél, amelynek jegyében szerzőjük tollat ragadott.

Lássunk az előbbi jelenségre konkrét példát. Reichenau Hermann a „magyarok régi álnokságáról” beszél, amikor arról számol be, hogy azok 1046-ban

másodszer is elűzték a német támogatást élvező uralkodót, Orseolo Pétert.<sup>60</sup> Az *Altaichi Évkönyv* ugyanezt az eseményt úgy említi, mint amikor a magyar királytól „bizonyos hitvány emberek elragadták az országát”.<sup>61</sup> Berno reichenai apát III. Henrikhez intézett levelében pedig egyenesen ekképp jellemzi Aba Sámuel, aki ellen a német király három hadjáratot is vezetett:

„Aba, az esküszegő, a hamis, a gyilkos, a hazug, [...] akit az ördög [...] küldött, s az Úr felkentjét, sőt Péterben magát az Urat gyalázta meg, urának királyságára tört rá, felforgatta, elfoglalta, felprédálta, gyilkosságokat vitt véghez, számos bűnt követett el, tagadta az igazságosságot, a törvény jogait megszenstelenítette, ártatlan nemeseket megvakított, megölt, hallatlan zsarnokságot valósított meg, úgyhogy álnoksága ellen maga a föld kiált fel.”<sup>62</sup>

Reichenai és altaichi kútfőink elfogultsága persze nagyon is érthető: a 11. század derekán ugyanis mindkét bajorországi apátság a német király kegyurasa alatt állt. Amikor pedig a magyar államot éppen háborús ellenségeinek történetírói vádolják aljassággal és hitszegéssel, akkor nem nehéz a háttérben kimutatnunk a propaganda szándékát. Az 1040-es évek német kútfőinek példáján láthatjuk: az „igazságos” háborút viselő hatalom céljait és tetteit igazoló propagandának egyik legkedveltebb retorikai eszköze a harcban szemben álló felek ellentétes karakterének kidomborítása – egyiküket dicséretekkel halmozzák el, míg másikat szidalmakkal. Az effajta retorikai szembeállítás azonban nem feltétlenül szolgál politikai érdekeket: előfordul, hogy a szerző egyszerűen az irodalmi hatást kívánja fokozni általa. Nogent-i Guibert, az 1096-i kereszties hadjárat krónikása például egészen biztosan nem magyar megbízásra készítette *Isten tettei a frankok által* című művét, mégis a fentiekhez igen hasonló módon alkalmazza az ellentétpár szónoki eszközt:

„Ezek az idegenből jöttek [Amiens-i Péter keresztiesei – K. T.] féktelen örületükben bántalmazni kezdték a helyieket, miközben a magyarok, mint keresztény a kereszténynek, nagylelkűen mindent eladásra kínáltak fel. Embereink zabolátlan vágyaiknak engedve nem vettek tudomást jámbor vendégszeretetükről és nagylelkűségükről, hanem viszonzásul haddal törtek rájuk.”<sup>63</sup>

Amennyiben ezek után a magyar nép államalapítás utáni történetére vonatkozó nyugati forrásaink magyarságképeinek többnyire semleges, jóval ritkábban negatív beállítárait igyekszünk megmagyarázni, úgy az átvizsgált forrásanyag

<sup>60</sup> *Hermannii Augiensis Chronicon*: MGH SS V. 126; ÁKÍF 224.

<sup>61</sup> *Annales Altahenses maiores*: MGH Script. rer. Germ. IV. 45; ÍF (1050–1116) 71 (Makk Ferenc ford.).

<sup>62</sup> DHA 132; ÁKÍF 152 (Thoroczkay Gábor ford.).

<sup>63</sup> *Gesta Dei per francos ab auctore Guiberto abbate Novigenti*: Cat. font. II. 2626. sz.; ÍF (1050–1116) 216–217 (Veszprémy László ford.).

alapján kettős következtetést vonhatunk le. Egyfelől ugyanis tárgyilagosabb kútfőink békés viszonyok közepette többnyire beérik a szövetségkötés, a dinasztikus házasság vagy éppen az elhalálzás tényének rögzítésével; s általában csak akkor minősítik a magyarokat, amikor azok háborús konfliktusba keverednek azzal a területtel, ahol az illető forrásszöveg keletkezett. A negatív tartalmú jelzőket ilyenkor a nyílt ellenségeskedés ténye magyarázza. Másfelől azon kútfők, amelyeknek szerzői nyilvánvalóan politikai céllal dolgoztak, a negatívumokat gyakran egész egyszerűen retorikai ellenpontként alkalmazzák, s a magyar ellenség alávalóságának hangsúlyozásával az általuk támogatott hatalom igényeinek jogosságát emelik ki.

\*\*\*

Mint azt bevezetőnkben is említettük, a historiográfiai kutatás előtt régóta nem titok, hogy a középkori európai történetírás éles különbséget tett keresztény és nem keresztény népek között. Mindaz, amit a fentiekben előadtunk, tökéletes összhangban van ezzel a tétellel. A pogány magyarságra kútfőink szerzői pontosan azokat a közhelyeket alkalmazzák, amelyek segítségével évkönyvíró és krónikás elődeik évszázadokkal korábban a hunokat és az avarokat jellemezték: elsősorban őseink vadságát és kegyetlenségét, legjobb esetben is hadi jártasságát hangsúlyozzák, ami érthető, hiszen egyházaiknak és népeiknek a kalandozó hadjáratok rendszerint súlyos károkat okoztak. A keresztény magyarságra forrásaink jóval kevesebb típusos megjegyzést tesznek, aminek fentebb magunk három okát véltük meghatározni. Annyi azonban feltétlenül közös a tanulmányunk két fejezetében vizsgált kútfők anyagában, hogy a magyarságot – amely legtöbbször hadi események kapcsán, ellenségként bukkan fel a vizsgált szövegekben az ezredforduló után is – ezek jobbra negatív színben láttatják. Az egyhangú és igencsak sűrű kórus mellett magányos hangként szól a félkegyelmű szerzetes, Heribald véleménye a sankt-galleni monostort 926-ban dúló magyarokról:

„Bizony higgyétek el, nem emlékszem, hogy valaha is vidámabb embereket láttam volna a kolostorunkban [...] ételt és italt ugyanis bőkezűen adtak nekem.”<sup>64</sup>

<sup>64</sup> *Casus S. Galli*: MGH SS II. 108; HKÍF 252 (Dér Terézia – Sz. Galántai Erzsébet ford.).

## FORRÁSOK

- ÁKÍF: Kristó Gyula (szerk.) 1999: *Az államalapítás korának írott forrásai*. (Szegei Középkortörténeti Könyvtár 15.) Szeged.
- Cat. font.: Albinus Franciscus Gombos (coll.) 1937–1943: *Catalogus fontium historiae Hungariae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC*. I–IV. Budapest.
- CDES: Richard Marsina (ed.) 1971–1987: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. I–II. Bratislava.
- DHA: Georgius Györffy (ed.) 1992: *Diplomata Hungariae antiquissima*. I. Budapest.
- Frutolf – Ekkehard: Franz-Josef Schmale – Irene Schmale-Ott (Hrsg.) 1972: *Frutolfs und Ekkehards Chroniken und die Anonyme Kaiserchronik. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*. (Freiherr vom Stein-Gedächtnisausgabe 15.) Darmstadt.
- HKÍF: Kristó Gyula (szerk.) 1995: *A honfoglalás korának írott forrásai*. (Szegei Középkortörténeti Könyvtár 7.) Szeged.
- ÍF (1050–1116): Makk Ferenc – Thoroczkay Gábor (szerk.) 2006: *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. (Szegei Középkortörténeti Könyvtár 22.) Szeged.
- MGH: Monumenta Germaniae Historica  
Ldl: Libelli de lite imperatorum et pontificum. I–III. 1891–1897. Hannover.  
Script. rer. Germ.: Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi. I–LXXV. 1871–2002. Hannover – Leipzig.  
Script. rer. Germ. NS: Scriptorum rerum Germanicarum. Nova series. I–XVIII/2. 1922–2003. Berlin – Hannover – München – Weimar.  
SS: Scriptorum. I–XXXVIII. 1826–2000. Hannover – Leipzig.
- OMT: Oxford Mediaeval Texts. I–LIV. 1972–2007. Oxford.
- PL: Patrologia Latina. I–CCXXI. 1844–1865. Paris.
- SRA: Hieronymus Pez (ed.) 1721–1745: *Scriptores rerum Austriacarum veteres ac genuini*. I–III. Leipzig–Regensburg.
- SRH: Emericus Szentpétery (ed.) 1937–1938: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Budapest.
- Szádeczky-Kardoss Samu 1998: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 12.) Budapest.
- Szöveggyűjt.: Bertényi Iván (szerk.) 2000: *Magyar történeti szöveggyűjtemény. 1000–1526*. Budapest.

## HIVATKOZOTT IRODALOM

- Csukovits Enikő 2009: A „tekerő kígyó” és a „sátán csatlósa”. Ellenségkép a középkori magyar királyi adománylevelek narrációiban. *Történelmi Szemle* (51.) 2. 195–206.
- Eckhardt Sándor 1930: A magyar kannibálizmus meséje. *Erdélyi Múzeum Új folyam* (1.) 1–3. 89–91.



- Göckenjan, Hansgerd 1996: A német évkönyvek híradásai a magyar honfoglalásról. In: Kovács László – Veszprémy László (szerk.): *A honfoglaláskor írott forrásai*. (A honfoglalásról sok szemmel II.) Budapest, 131–141.
- Grundmann, Herbert 1987: *Geschichtsschreibung im Mittelalter. Gattungen – Epochen – Eigenart*. 4. Aufl. Göttingen.
- Hóman Bálint 2003 [1917]: A magyar nép neve és a magyar király címe a középkori latinságban. Reprint in: Hóman Bálint: *Történetírás és forráskritika*. I. (Historia Incognita.) Máriabesnyő–Gödöllő, 185–237.
- Hóman Bálint 2003 [1923]: A magyar történetírás első korszaka. Reprint in: Hóman Bálint: *Történetírás és forráskritika*. I. (Historia Incognita.) Máriabesnyő–Gödöllő, 241–267.
- Kersken, Norbert 1995: *Geschichtsschreibung im Europa der „nationes”. Nationalgeschichtliche Gesamtdarstellungen im Mittelalter*. (Münstersche Historische Forschungen 8.) Köln – Weimar – Wien.
- Kristó Gyula 1980: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. (Elvek és utak.) Budapest.
- Kristó Gyula 1990: Magyar öntudat és idegenellenesség az Árpád-kori Magyarországon. *Irodalomtörténeti Közlemények* (94.) 4. 425–443.
- Kristó Gyula 1997: *A magyar nemzet megszületése*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 12.) Szeged.
- Kulcsár Péter 1987–1988: A magyar ősmonda Anonymus előtt. *Irodalomtörténeti Közlemények* (91–92.) 5–6. 523–545.
- Lhotsky, Alphons 1963: *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 19.) Köln – Graz.
- Makk Ferenc 1996: *Magyar külpolitika (896–1196)*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 2.) Szeged.
- Makk Ferenc 1998: A magyarok Ungri nevééről. In: Makk Ferenc: *A turulmadártól a ketőskeresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történelméről*. Szeged, 45–58.
- Püspöki Nagy Péter 1988: Szent István egyházszervezete. Előzmények, kánonjogi háttér. In: Glatz Ferenc – Kardos József (szerk.): *Szent István és kora*. Budapest, 59–80.
- Róna-Tas András 1996: *A honfoglaló magyar nép. Bevezetés a korai magyar történelem ismeretébe*. Budapest.
- Szabados György 1999: Imre és András. *Századok* (133.) 1. 85–111.
- Szovák Kornél 1996: Az itáliai kútfők. In: Kovács László – Veszprémy László (szerk.): *A honfoglaláskor írott forrásai*. (A honfoglalásról sok szemmel II.) Budapest, 163–172.
- Veszprémy László 1996: Nyugati források a 9. századi Pannoniáról. In: Kovács László–Veszprémy László (szerk.): *A honfoglaláskor írott forrásai*. (A honfoglalásról sok szemmel II.) Budapest, 153–162.
- Veszprémy László 2005: A magyar őstörténet és a honfoglalás a középkori magyar krónikákban. In: Molnár Ádám (szerk.): *Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány*. I. Budapest, 97–116.
- Zsoldos Attila 2007: *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszállya az 1260-as években*. (História Könyvtár – Monográfiák 24.) Budapest.